پښتو ګرامر

(ناخپلواکو مورفيمونو ته تحليلي کتنه)

Ketabton.com

رياض مقامزی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړو زده کړو وزارت

ننګرهار پوهنتون

ژبو او ادبیاتو پوهنځی

پښتو ژبې او ادب څانګه

(د لېسانس دورې پایلیک)

ناخپلواکو مورفیمونو ته تحلیلي کتنه

لیکونکی: ریاض الله مقامزی

لارښود استاد: پوهنوال دوکتور عزیزالله جبارخېل

ښوونیز کال: ۱۴۰۰ل.ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

د شهید استاد ((پوهنمل ادم خان ملاتړ)) سپېڅلي اروا ته!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پیل خبرې

په علمي او اکاډمیک ژوند کې له یوې مرحلې بلې ته تګ یوه عادي چاره ده، خو دا هرڅه خپل اصول هم لري. د لیسانس په برخه کې د لوړو زده کړو وزارت د لایحې مطابق هر محصل اړ دی، چې د خپلې څلور کلنې دورې تر بشپړولو وروسته، له خپلو زده کړو د دفاع په موخه مونوګراف ولیکي.

ما ته هم پښتو څانګې «ناخپلواکو مورفیمونو ته تحلیلي کتنه» تر عنوان لاندې موضوع د پوهنوال دوکتور عزیزالله جبارخېل تر لارښوونې لاندې د څېړنې لپاره را وسپارله. ما خپله نهایي هڅه وکړه، چې موضوع په ښه ډول شرحه او د درک وړ کړم؛ خو انسان کمزوری دی، له داسې مسایلو سره مخ کېدل حتمي دي، چې نه پرې پوهېږي. زه هم د څېړنې په لړ کې وخت نا وخت له ستونزو سره مخ شوم؛ مګر ډاډه په دې وم، چې د لارښود استاد شفقت او مهرباني راسره وه. وخت ناوخت یې ستونزې را حل او لازمې لارښوونې یې راته وکړې. د همدې همکارۍ او ډاډ پایله وه، چې اوس تاسو دا کرښې لولئ.

وخت د دې دی، چې د پښتو څانګې له ټولو قدرمنو استادانو په ځانګړې توګه له لارښود استاد، له خپلې مهربانۍ کورنۍ، زړه ته رانږدې ټولګیوالو او قدرمنو دوستانو څخه د زړه له تله مننه وکړم، چې د دې څلور کلنې دورې په بشپړولو کې یې راسره تر خپله وسه همکاري وکړه. رب دې ټول ښاد او آباد لري.

په درنښت

ریاض الله مقامزی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډیز

د پښتو ژبې په مورفولوژۍ کې ((ناخپلواک مورفیمونه)) د ګرامر یو کوچنی بحث جوړوي؛ خو د پښتو ژبې د ګرامر پر یوې ورې برخې یو څه لیکل هم خورا سخت کار دی. په څانګه کې د موضوع له ټاکلو وروسته مې د ماخذونو لټه پیل کړه. ددې ورې رساله ګۍ د لیکلو لپاره مې شاوخوا دېرش کتابونه مطالعه کړل او له نږدې ((۲۰)) آثارو مې اخیستنې وکړې.

د پښتو څانګې د ټولو استادانو او په ځانګړې توګه د لارښود استاد په همکارۍ وتوانېدم، خپل مونوګراف چمتو کړم. په دې لیکنه کې پر (ژبه او ژبپوهنه، مورفولوژۍ او ناخپلواکو مورفیمونو) مفصلې خبرې شوې دي.

وییکي، تاړي او همدارنګه سربلونه اوستربلونه ددې اثر اصلي موضوعات دي. چې هره یوه موضوع یې تر ځانګړي عنوان لاندې په مفصل او تحلیلي شکل وړاندې شوې ده. په ټوله کې دا هڅه په پایلې، مناقشې، وړاندیزونو او اخځلیکونو پای مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

ګڼه	عنوان	مخ
۱	سریزه	۱
۲	د څېړنې پوښتنې	۲
۳	د څېړنې فرضیه	۲
۴	د څېړنې موخې	۲
۵	د څېړنې اهمیت	۲
۶	د موضوع د ټاکلو علتونه	۲
۷	تېرو لیکنو ته کتنه	۳
۸	د څېړنې تګلاره	۳
۹	ژبه او ژبپوهنه	۴
۱۰	مورفولوژي (Morphology)	۷
۱۱	د مورفیم ډولونه	۷
۱۲	د ناخپلواک مورفیم ډولونه	۹
۱۳	وییکي	۹
۱۴	سربلونه او وستربلونه	۱۶
۱۵	د سربلونو ځینې ناسمې کارونې	۲۵
۱۶	تاړي او وندونه	۲۸
۱۷	پایله	۴۲
۱۸	مناقشه	۴۳
۱۹	وړاندیزونه	۴۴
۲۰	اخځلیکونه	۴۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

زما د څېړنې موضوع د ګرامر (Grammar) اړوند ده. د ګرامر پېژندنه داسې کېږي، چې د يوې ژبې د ساختمان علمي شرحې او مطالعې ته پښويه (ګرامر) وايي. فونولوژي، مورفولوژي او نحوه د يوې ژبې د ګرامر برخه جوړوي. زما څېړنه (نا خپلواک مورفيمونه) د مورفولوژۍ د بحث موضوع ده.

ناخپلواک مورفيمونه (Bound Morphemes) د ګرامر يوه ډېره وړه برخه تشکيلوي، خو خورا ضروري او مهمه ده. که څه هم مورفيمونه او په ځانګړې توګه ناخپواک مورفيمونه د يوې ژبې ترټولو کوچني مانيز واحدونه دي، خو ددې کوچنيو ژبنيو توکونو ناسم استعمال لويې معنوي نيمګړتياوې پېښولای شي.

د موضوع ارزښت ته په کتو بايد د پښتو ژبې هر لوستونکی د ګرامر پر دې موضوع برلاسی وي او باريکۍ يې وپېژني. په دې ليکنه کې پر ژبه او ژبپوهنه، مورفولوژۍ او په ځانګړې توګه پر ناخپلواکو مورفيمونو مفصلې خبرې شوې دي. همدارنګه د سربلونو ځينو ناسمو کارونو ته په کې نغوته (اشاره) شوې ده.

زما دا ناڅيزه هڅه به له لوستونکو او زده کړيالانو سره مرسته وکړي، چې د پښتو ژبې ناخپلواک مورفيمونه وپېژني او هم به يې پر سمه کارونه پوه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې پوښتنې

۱. کومو مورفیمونو ته ناخپلواک مورفیمونه ویل کېږي؟

۲. د دې مورفیمونو ناسم کارول کومې معنوي نیمګړتیاوې پېښولای شي؟

د څېړنې فرضیه

په اکثرو ګرامرونو کې د وییکو، سربلونو او تاړو یوه اړخ ته پام شوی دی. یعنې یوازې یې یوه دنده ویل شوې ده، خو زما په آند اکثریت وییکي او سربلونه یوازې یوه دنده نه لري. بلکې خینې یې څو مختلفې دندې ترسره کوي.

د څېړنې موخې

۱. د ناخپلواکو مورفیمونو پېژندنه او تحلیل

۲. د یادو مورفیمونو د استعمال ځایونه تشریح کول

۳. د ناخپلواکو مورفیمونو د ناسم کارولو مخنیوی

د څېړنې اهمیت

په ټوله کې مورفیمونه او په ځانګړې توګه ناخپلواک مورفیمونه د ژبې ترټولو کوچني مانیز توکي دي، مګر ددې کوچنیو توکو اهمیت ډېر لوړ دی. که د یوه پر ځای بل وییکی وکارول شي او یا هم له پامه وغورځول شي، نو په جمله کې یو ستر معنوي بدلون پېښوي. همدې ارزښت ته په کتو ما ددې موضوع څېړلو ته ملا وتړله.

د موضوع د ټاکلو علتونه

یوویشتمه پېړۍ د سرعت او انټرنیټ پېړۍ ده. ګڼ شمېر خلک خپل آندونه، پوښتنې او ورته نور مسایل د فیسبوک او نورو ټولنیزو رسنیو له لارې شریکوي. وخت ناوخت به مې داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکنې ولیدلې، چې د وییکو او یا هم سربلونو د ناسمې کارونې له امله به یې مفهوم ناسم لېږداوه. ما به پر هماغه موضوع لیکل وکړل او پر فیسبوک به مې خپاره کړل. خلکو په مینه لوستل. خو وروسته مې فکر وکړ، چې ولې دا موضوع د یو اثر او څېړنې په توګه نه وي؟ همداسې وشول. د مونوګراف په موضوعاتو کې مې همدا وټاکله، ترڅو ټول مقید مورفیمونه په بشپړ ډول شرحه او تحلیل کړم.

تېرو لیکنو ته کتنه

د پښتو ژبې ګرامر ته په وروستیو لسیزو کې ډېر کار شوی دی. اوسني لیکوال هڅه کوي، چې د ژبپوهنې نویو تیوریو ته په کتو ګرامرونه وکښي. نوي مسایل شاربي. پښتو پښویه، پښتو ژبدود ، پښتو معاصر ګرامر او ورته نور کتابونه د مختلفو لیکوالو له خوا لیکل شوي دي.

د څېړنې په لړ کې مې ډېر ګرامرونه مطالعه کړل. خو په ځانګړې توګه پر ناخپلواکو مورفیمونو کوم اثر مې و نه موند. دا به په دې برخه کې لومړنی ګام وي. په دې هیله، چې نور لیکوال کوچني ژبني مسایل په ځانګړو رسالو کې وڅېړي.

د څېړنې کړنلاره

څېړنه کتابتوني بڼه لري، چې له تشریحي او تحلیلي مېتوده په کې ګټه اخستل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه او ژبپوهنه

دا چې مورفيمونه په لويه کې د ژبپوهنې او په وروستيو کې د ګرامر د بحث موضوع ده، نو د ښه وضاحت او درک لپاره يې اړينه ده، چې پر ژبه، ژبپوهنه او ګرامر لنډې خبرې ولرو. هڅه کوم، چې د يادو اصطلاحاتو نږدې ټول منلي تعريفونه وړاندې کړم. تر هر څه لومړی باید ژبه وپېژنو.

ژبه

"ژبه" په پښتو ژبه کې په دوو معناوو کارول کېږي. يوه ژبه د هاضمي سيستم برخه ده، چې په انګرېزي کې يې (Tongue) بولي. په دې معنا ژبه د غوښې يوه ټوټه ده، چې د خوند او ذايقې د معلومولو لپاره ترې ګټه اخيستل کېږي. مګر په بل مفهوم ((ژبه)) د افهام او تفهيم د وسيلې په توګه کارول کېږي، چې په انګلېسي کې ورته (Language) وايي. دلته له ژبې څخه زموږ موخه په دويمه معنا د ژبې پېژندنه ده. د ژبې د تعريف په اړه استاد حبيب الله تږی ليکي: ((ژبه په ساده عبارت سره د يو لړ وييزو غږونو نه جوړه ده، چې د "غږيز جهاز" په وسيله توليدېږي او په غوږونو اورېدل کېږي.))

ددې لپاره چې موضوع د درک وړ وګرځي، يو بل تعريف هم وړاندې کوو. ژبه د اختياري غږونو څخه جوړ شوی سيستم دی، چې د انسانانو ترمنځ د پوهولو او راپوهولو غوره وسيله ده. کله چې په تعريف کې د اختياري غږونو خبره کېږي، دا په دې معنا چې غير اختياري او تقليدي غږونه د ژبې برخه نه ده. لکه د طوطي او يا د شارو خبرې، چې په تقليدي بڼه او په غير اختياري توګه کېږي. دا ډول خبرې او غږېدا د ژبې له پورتنۍ تعريفه وځي. له بهترينې وسيلې څخه موخه دا ده، چې د افهام او تفهيم ځينې نورې لارې هم شته، لکه: ترافيکي اشارې او يا هم د انسانانو د بدن بېلابېل حرکات چې د بل د پوهولو سبب کېږي. مګر هغه د ((ژبې)) په څېر غوره نه دي.

ځکه په اشارو کې د خبرو په څېر د متکلم حالت نه ځرګندېږي. په داسې حال کې چې په وينا کې د غږېدونکي کس حالت معلومولای شو، چې متکلم غوسه دی، خوښ دی او يا هم عادي حالت لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبپوهنه

ژبپوهنې ته په انګلیسي کې (Linguistics)، په عربۍ کې (علم اللغت) او په فارسۍ کې (زبانشناسي) وايي. د ژبپوهنې د تعریف په باب آغلې بشرى اکرام لیکلي: ((ژبپوهنه د دوو کلمو "ژبه" او "پوهنه" نه جوړه ده. د ژبې مطلب دی د وینا یا لیک په ذریعه خپل خیالات بل ته رسول او د "پوهنې" مطلب دی، علم یا پوهه یا سائنسي پوهه. خو ددې نه مراد د یوې مخصوصې ژبې علم یا پوهه نه ده، بلکې د نړۍ د ټولو ژبو یوه عمومي مطالعه ده.))

استاد مرهون وايي، ژبپوهنه هغه علم دی، چې د هغه په وسیلې ژبه، د ژبې څرنګوالی، جوړښت او بدلون او نور رنګارنګ ژبني مسایل د څېړنې لاندې نیول کېږي.

په لنډ ډول ویلی شو، ژبپوهنه هغه علم دی، چې راز راز ژبني مسایل څېړي. دغه پوهنه بیا په بېلابېلو برخو وېشل کېږي. په لاندې جدول کې يې وضاحت لیدلای شئ.

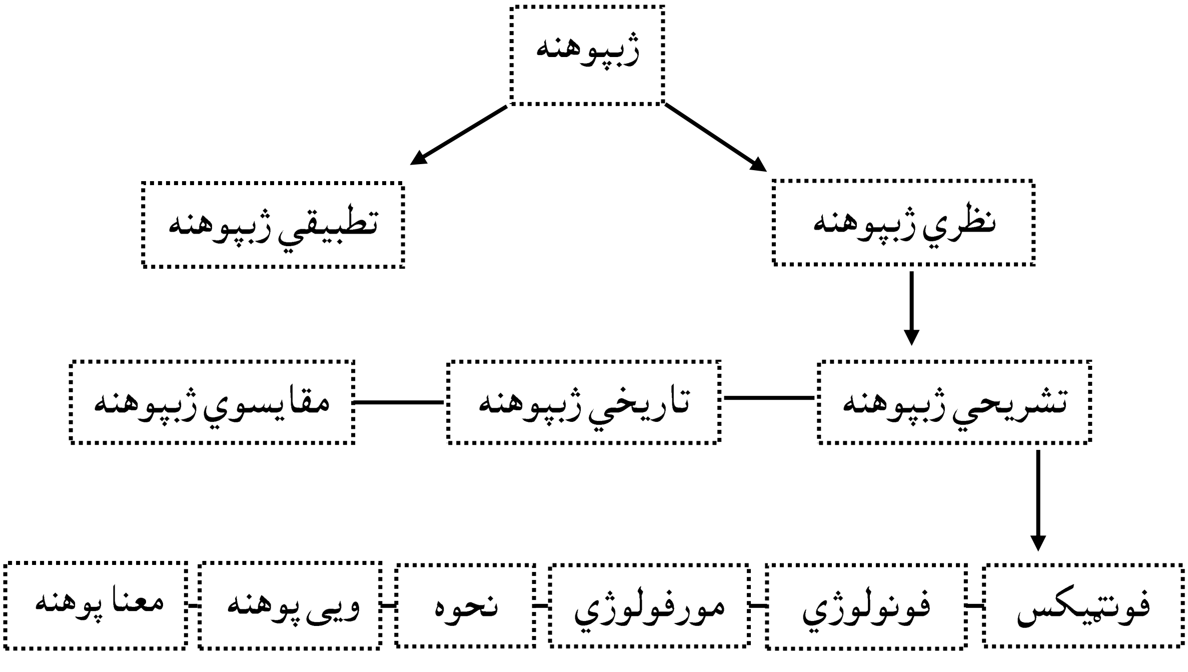

د ژبپوهنې د پورتني ساختمان د ښه وضاحت لپاره به د ژبپوهنې د ټولو څانګو لنډ او ټولمنلي تعریفونه وړاندې کړو، چې موضوع په پوره ډول روښانه شي. ژبپوهنه په لومړي سر کې پر دوو لویو څانګو (نظري او تطبیقي) ژبپوهنو وېشل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی ـ نظري ژبپوهنه (Theoretical Linguistics)

د نظري ژبپوهنې د پېژندنې په باب ښاغلی میراجان غوربندی لیکي: ((د ژبپوهنې هغه څانګه ده، چې په هغه کې د علمي مشاهداتو پر بنسټ او د معاصرو علمي طریقو په مرسته، د ژبو په اړه حقایق، پرنسیپونه او عمومي تعریفونه څېړي.))

کولای شو په دې ډول ووایو، چې د ژبپوهنې دا څانګه د ژبنیو مسایلو لپاره بېلابېلې تیورۍ وړاندې کوي.

دويم ـ تطبیقي ژبپوهنه (Applied Linguistics)

د ژبپوهنې دا څانګه د نظري ژبپوهنې په واسطه لاسته راغلي تیورۍ پر ژبې تطبیقوي. یا هم ویلای شو، چې هغه نظریې او معلومات چې د نورو ژبپوهنو په واسطه راټولېږي، هغه په یوه ژبه تطبیقوي.

لکه څنګه چې مو په جدول کې ولیدل، نظري ژبپوهنه (Theoretical Linguistics) بیا پخپله پر درېیو نورو څانګو وېشل کېږي.

۱. تاریخي ژبپوهنه (Historical Linguistics)

د تاریخي ژبپوهنې د پېژندنې په باب ویلای شو، چې د تاریخ په اوږدو کې یوې ژبې ته ورپېښ تحولات څېړي.

لکه: په کلاسیکو متونو کې ((هلک)) هر وړوکي، خیز ته کارول کېده. خوشحال بابا د خپلو جنګونو د یادولو په سلسله کې وایي، د هلکو به یې څه ګڼمه شمار، مطلب دا چې کوچني جنګونه مې بېخي ډېر کړي دي. دلته ((کوچني، وړوکي)) په معنا راغلی. خو په اوس وخت کې یوازې نارینه ماشوم ته کارول کېږي. د تاریخي ژبپوهنې کار همدا دی، چې دې او دې ته ورته نور تحولات چې ژبې ته د تاریخ په اوږدو کې ورپېښ شوي وي، وڅېړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. مقایسوي ژبپوهنه (Comparative Linguistics)

دا هم د نظري ژبپوهنې بله څانګه ده، چې د یوې ژبنۍ کورنۍ څو ژبې او یا هم د ژبو څو کورنۍ سره د پرتلې او مقایسې په ترڅ کې څېړي.

۳. تشریحي ژبپوهنه (Descriptive Linguistics)

د ژبپوهنې هغه څانګه ده، چې د تاریخ په یوې ځانګړې دوره کې د یوې ژبې جوړښت او نظام تشریح کوي.

یا هم ویلای شو، چې تشریحي ژبپوهنه د یوې ژبې تاریخي بدلون او له بلې ژبې سره د مقایسې پرته د ژبې جوړښت او ساختمان په ټاکلې او مشخصه دوره کې تشریح کوي.

لکه څرنګه چې په جدول کې وینو، تشریحي ژبپوهنه خپله پر نورو څانګو وېشل کېږي. نو د موضوع د لنډون په پار یې د ټولو له شرحې تېرېږو. خو دومره باید پوه شئ، چې له یادو څانګو یې درې (فونولوژي، مورفولوژي او نحوه) د ګرامر برخه ده. د ګرامر نږدې ټول منلی تعریف داسې دی، چې د یوې ژبې علمي مطالعې ته ګرامر وایي. دا چې زموږ د بحث موضوع په مورفولوژۍ پورې اړوند ېږي نو ښه ده، چې یو ځغلنده نظر ورته ولرو.

مورفولوژي (Morphology)

مورفولوژي د تشریحي ژبپوهنې یوه اساسي څانګه ده. په پښتو کې ورته ګړپوهنه وایي، چې د یوې ټاکلې ژبې ګړیز او لغوي جوړښت، ترکیب څېړي.

یا هم په لنډ ډول ویلای شو، چې مورفولوژي د یوې ټاکلې ژبې مورفیمونه څېړي.

د مورفیم ډولونه

وړاندې له دې چې د مورفیم پر ډولونو وغږېږو، اړینه ده، چې مورفیم وپېژنو. استاد نوراحمد شاکر مورفیم داسې راپېژني: ((د یوې ژبې په خبرو کې بېخي کوچنی صوتي واحد چه معنی ولري مورفیم بلل کېږي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ویلای شو، چې مورفیم په یوه ژبه کې تر ټولو کوچنی معنا لرونکی واحد دی. لکه: په، کتاب، تر، درمل، تون او ...

خو پوښتنه دا پیدا کېږي، چې (په او تر) خو په یوازې ځان معنا نه ورکوي، نو څنګه ویلای شو، چې مورفیم کوچنی مانیز واحد دی؟ په دې برخه کې باید یادونه وکړم، چې مورفیم تل لغوي معنا نه لري. کله ناکله پښوییزه (ګرامري) مانا هم لېږدوي. ټول ناخپلواک مورفیمونه، یوازې او یوازې پښوییزه (ګرامري) معنا لري.

مورفیم په دوه ډوله وېشل کېږي:

لومړی- خپلواک مورفیمونه

دویم- ناخپلواک مورفیمونه

خپلواک مورفیمونه هغه دي، چې په خپلواکه توګه معنا ولري. لکه غر، مېز، قلم، کتاب او ... دا داسې مورفیمونه دي، چې په ذکر سره یې زموږ په ذهن کې یو انځور جوړېږي. په پښتو ژبه کې پر دوو ډلو وېشل کېږي، چې نومېزه او فعلي ډله یې بولو.

بله خوا ناخپلواک مورفیمونه په وینا کې هغه وړې ټوټې دي، چې په خپلواک ډول د استعمال وړ نه وي. لکه د /کتابونه/ په ویي کې /کتاب/ یو خپلواک مورفیم دی. خو /ونه/ یو ناخپلواک مورفیم دی. که له /کتاب/ یا له نورو خپلواکو مورفیمونو سره یو ځای و نه کارول شي کومه معنا نه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ناخپلواک مورفیم ډولونه

د پښتو ژبې په ګرامر کې د ناخپلواکو مورفیمونو په ډله کې ویيکي (Particles)، سربلونه او وستربلونه (Prepositions and Post Prepositions) او تاړي (Affixes) مطالعه کېږي. چې په هر یوه به یې جلا بحث وشي.

ویيکي (Particles)

د ویيکو په اړه استاد علاوالدین حسام لیکي: ((په ځانګړي ډول کومه ویيزه معنا نه لري، په غونډ او غونډله کې د مرستیالو توکونو په توګه راځي، چې مانا یې له نومونو، کړونو، کړولونو سره څرګندېږي.))

په لنډ ډول ویلای شو، چې ویيکي ناخپواک مورفیمونه دي، په ځانګړي توګه معنا نه ورکوي، خو په جمله کې له استعمال وروسته معنا ښندي. د ویيکو دنده دا ده، چې په جمله کې د کلمو ترمنځ ارتباط جوړ کړي.

ویيکي بېا خپله بېلابېل ډولونه لري، چې په لاندې ډول شرحه کېږي.

۱. ارتباطي ادات (Conjunction)

ارتباطي ادات هغه دي، چې د جملې د بېلابېلو توکونو ترمنځ رابطه ټینګوي. دا ادوات دوه ډولونه لري. لومړی یې ساده دي، چې (هم، خو، چې او داسې نور) یې بېلګې دي. او دویم ډول یې په مرکبه توګه کارول کېږي. لکه: (څنګه چې، که څه هم، بیا هم او ...)

د موضوع د ښې روښانتیا لپاره هر یو ویيکی بېل بېل شرحه کوو.

"چې"

"چې" د نومونو او د یوې جملې د دوو برخو د وصلولو لپاره کارول کېږي. لکه:

- احمد چې محمود ته څه وویل، ما واورېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ ملالۍ چې راغله تاسو تللي وئ.

وينئ، چې په لومړي مثال کې يې دوه نومونه (احمد ، محمود) او په دويم کې يې د يوې جملې دوې برخې سره وصل کړي دي.

"هم"

دا وييکی ددې لپاره کارول کېږي، کله چې يو څوک/څه د بل چا/څيز په څېر معرفي کېږي. لکه:

ـ ته هم د احمد په څېر يې.

ـ ستا قلم هم زما په شان دی.

البته که له دې دواړو جملو ((هم)) لرې شي، نو بيا هم معنا ښندي. خو په ((هم)) سره داسې څرګندېږي، چې له شخص يا څيز څخه کوم، څه ترسره شوي دي. مثلاً، احمد د ېرې ګېلې کوي او مخاطب هم پر دې خبرې پوه دی. نو خپل مخاطب ته وايي، ته هم د احمد په څېر يې. مخاطب پرته له وضاحته پوهېږي، چې د ېرې ګيلې مې کړي. خو که هم لرې شي، وروسته وضاحت ته اړتيا ده. ترڅو مخاطب پوه شي، چې زما کوم څه د احمد په څېر دي. ځينې وختونه پرته له مقايسې هم کارول کېږي. مثلاً: والله احمد هم ښه سړی دی. دلته "هم" يوازې عاطفي دنده لري. په مقابل کې يې بل کس يا څيز نشته.

استاد غضنفر د دوه ځلې هم (هم ـ هم) د استعمال په اړه ليکي: ((د هم ... هم په مرسته د متضادو معناوو جملې هم سره وصلېږي. لکه خوشحال بابا وايي: (هم مې ووژني په خپله هم په ما باندې ژړا کا.))

"خو"

دا وييکی هم د ((او)) په څېر کلمې او جملې سره نښلوي. توپير يې دا دی، چې ((او)) هغه کلمې يا جملې وصلوي چې معنوي تضاد و نه لري، مګر ((خو)) د ((او)) برعکس هغه برخې سره وصلوي چې ټکر ولري. په لاندې بېلګو کې يې وضاحت ليدلای شئ.

ـ محمود شتمن او سخي انسان دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- محمود ببوزله خو میله پاله سړی دی.

په پښتو جملو کې "خو" دوه دندې لري، چې یوه یې ګرامري او بله یې عاطفي ده. توپیر یې دا دی، چې د ګرامري «خو» په لرې کولو سره په جمله کې نیمګړتیا پېښېږي، مګر د عاطفي «خو» په لرې کولو سره جمله نه نیمګړې کېږي. توپیر یې په لاندې بېلګو کې وګورئ.

- احمد راغی خو ناوخته.

که له پورتنۍ جملې «خو» لرې کړو، جمله نیمګړې کېږي.

- ته خو پوهېږې، چې څومره راته ګران یې.

مګر که له دې وروستۍ جملې «خو» لرې شي جمله نه نیمګړې کېږي. یوازې په عاطفي خوا یې یو څه پیکه والی راتلای شي.

"بیا"

دا وییکی د عمل تکرار ښیي. لکه:

- احمد بیا ناکام شو.

په دې معنا چې احمد له دې ناکامۍ وړاندې هم یو ځل او یا هم څو وارې ناکام شوی دی. خو که له پورته جملې «بیا» لرې شي. نو داسې معنا ورکوي، چې د ناکامۍ یې لومړی ځل دی.

کله ناکله په اوسمهال کې پر یوه عمل د ټینګار لپاره د راتلونکي وخت احتمال هم پر همدې وییکي کېږي. لکه له یو چا غوښتنه کېږي، چې یو کار وکړي، هغه یې بل وخت د پرېښودلو خبره وکړي، نو ورته ویل کېږي:

- بیا څوک مړه او څوک ژوندي.

مطلب دا چې کار باید اوس خلاص شي. همدارنګه ځینې وختونه د وروسته معنا هم ښندي. لکه یو څوک بوخت وي او ورته وویل شي: «ډوډۍ وخوره.» مګر د مخاطب ځواب دا وي، چې «بیا یې خورم.» دلته موخه دا نه ده، چې دویم ځل ډوډۍ خورم. بلکې متکلم وایي، چې وروسته یې خورم. یا دا چې کله کار خلاص شي او اوزګار شم نو خورم یې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"بلکې"

دا هم يو اړيکوييکی دی. اصلا د يو چا د ادعا غلط ثابتولو لپاره کارول کېږي. مثلا يو څوک تاسو ملامت بولي. ورته وايئ:

ـ زه نه بلکې ته ملامت يې.

يا وايئ، زه نه بلکې هغه دلته راغلی و.

"نو"

دا يو لاملي اړيکوييکی دی. د يوې چارې د ترسره کولو علت ښيي. لکه:

ـ که احمد راغی نو زه ځم. د خپلو تلو لامل د احمد راتګ بولي.

کله ناکله د تمسخر او د يو چا په اړه د منفي نظر څرګندولو لپاره هم ترې استفاده کېږي. مثلا، يو څوک خپل صفت کوي او ورته ويل کېږي.

ـ نو ته دومره ښه سړی يې!؟ يا نو هغه دومره ښه سړی دی؟

له داسې خبرو موخه دا وي، چې متکلم د ذکر شوي کس په اړه منفي فکر او برداشت لري.

"ځکه"

دا هم د ((نو)) په څېر لاملي وييکی دی. د يوه کار د ترسره کېدو لامل او علت ښيي. لکه:

ـ احمد راباندې زېری وکړ، ځکه خوښ يم.

د خپلې خوښۍ د علت بيانولو لپاره له ((ځکه)) څخه استفاده شوې ده. يا يو څوک په ښه خوراک ليدل کېږي. ورته ويل کېږي.

ـ ځکه ورځ تر بلې چاغېږي. په دې ببلګه کې د چاغېدو علت او لامل څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"همدرانګه"

دا هم یو تړوییکی دی، چې یو شخص/څیز د نورو صفاتو، عیبونو او یا هم ځانګړنو د اضافه کولو لپاره کارول کېږي. لکه:

-احمد ښه سړی دی. ډېر سخي انسان دی. همدارنګه عمرې ته هم ډېر ځي.

کېدای شي همدا پورته ذکر شوي صفات عیبونه هم وي. یا ځینې وخت د ځانګړنو ترمنځ د ارتباط لپاره هم استعمالېږي. لکه:

-تکې سرې او خوږې منې وې. همدارنګه دېرې غټې هم وې.

(او (و)، که، یا) دا په اکثرو ګرامرونو کې د عطف وییکي تر عنوان لاندې تشریح شوي دي. خو که ځیر شو، له ارتباطي (اړیکوییکو) سره هېڅ توپیر نه لري. نو غوره بولم، چې همدلته د اړیکوییکو تر عنوان لاندې یې شرحه کړم.

"او، و"

دا یو ډېر کارېدونکی اړیکوییکی دی، چې جملې او کلمې سره وصلوي. مثلاً:

-کاکا او ماما.

-تاړي تل ګرامري معنا لري او په ځانګړې توګه نه تصرفېږي.

د (و) په برخه کې به ووایم، چې همدا (او) دی. سره توپیر نه لري. یوازې د کلمو ترمنځ د بېواک غږونو د ډېر تکرار له امله ترې (ا) غورځي او (و) پاتې کېږي. مثلاً:

-مور و پلار

-سور و زېړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

"که"

دا ادت ((اړوییکی)) بلل کېږي. اړ په پښتو کې (شرط) ته وایي. یعنې د شرط ټینګولو لپاره استعمالېږي. لکه:

-که ته راشې نو زه هم درځم.

که بېلګې ته ځیر شو، نو د ((که)) په مرسته یو قید او شرط ایښودل شوی دی.

"یا"

په دې وییکي سره د دوو څیزونو د انتخاب او یا هم د دوو کارونو ترمنځ د احتمال خبره کېږي. مثلا کوم څوک چای غواړي. ترې پوښتل کېږي:

-تور یا شین؟

کله ناکله د یو کار احتمال هم ښیي. د احتمال د ښودلو لپاره لاندې بېلګې ته ځیر شئ.

-احمد به یا راشي او یا نه!

۲. تشبیهي ادات

هغه وییکي دي، چې د دوو یا زیاتو شیانو ورته والی ښیي. لکه: ورته، په څېر، غوندې، په دود، په توګه، په ډول، په راز او ... په لاندې بېلګو کې یې وضاحت لیدلای شئ.

احمد د غر غوندې انسان و.

ملالۍ د مریم په څېر ده.

۳. د اضافت ادات

د اضافت ادات هغه دي، چې د ملکیت ښودلو لپاره کارېږي. یا په بل عبارت یو څیز/څوک په یو بل شي/چا پورې اړوندوي. په پښتو ژبه کې یوازې یو د اضافت وییکی لرو، چې ((د)) دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

-د احمد قلم.

په پورته بېلګه کې د ((د)) په مرسته قلم د احمد ملکیت وګرځېد.

د ((د)) په هکله باید یادونه وکړم، چې ځینې وخت د سربل دنده هم ترسره کوي، چې د سربلونو په برخه کې به پرې مفصلې خبرې وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سربلونه او اوستربلونه

د سربلونو په اړه استاد ابراهیم همکار لیکي:((سربلونه د غونډلې (جملې) د مرستیالو رغندو توکونو په توګه له خپلواکو یا آرو ټوکونو (نومونو) سره کړولونه (قیدونه) جوړوي، داسې چې سربل تر نوم مخکې او وستربل تر نوم وروسته راځي.))

د لا وضاحت لپاره یې ویلای شو، چې سربلونه تر نوم، ضمیر او صفت) د مخه او وستربلونه ترې وروسته راځي.

په دې بېلګو کې د سربلونو او او اوستربلونو توپیر لیدلای شئ.

-په پسرلي کې هوا ښه وي.

-له لمانځه سره مینه ولرئ.

په پورته بېلګو کې (په، له) سربلونه او (کې، سره) اوستربلونه دي.

په پښتو ژبه کې اوستربلونه درې ډولونه لري، چې عبارت دي له:

- نا ترکیبي (یووستوي) اوستربلونه: دا هغه اوستربلونه دي، چې په یوازې ښه استعمالېږي. لکه: کې، پورې، باندې، وروسته او ...

- اشتقاقي (ترکیبي) وستربلونه: په دې ډله کې هغه اوستربلونه راځي، چې په ترکیبي بڼه څرګندېږي. لکه: سره ـ سره، له پاره، له مخې او ...

- بدل (درغلي) وستربلونه: ددې اوستربلونو ځانګړنه دا ده، چې له (نومونو ـ صفتونو) سره یو ځای کېږي او نوی اوستربل جوړوي. لکه: په ګډون، په مینه او ...

باید هېره نه کړو، چې د اوستربلونو یو ځای لیکل ګرامري او معنوي ګډوډي پېښولای شي، نو باید هڅه وشي، چې بېل ولیکل شي. دا چې موضوع لاروښانه شي، نو ښه ده، چې هر یو سربل له خپلو اوستربلونو سره بېل ـ بېل شرحه شي.

په دې برخه کې به هر سربل ورسره له کارېدونکو اوستربلونو شرحه شي. باید ووایم، چې ځینې سربلونه په مقابل کې ډېر اوستربلونه لري او ځینې نور بیا کم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"په"

دا سربل له (کې، سره، پسې او پورې) اوستربلونو سره راځي. په انګلیسي ژبه کې یې معادل (In) دی. دنده یې له هر اوستربل سره توپیر پیدا کوي. نو اړینه ده، چې له هر اوستربل سره یې ځینې بېلګو او دندو ته تم شو.

"په .... کې"

((په)) له ((کې)) اوستربل سره ظرفي حالت څرګندوي. لکه:

- په منګي کې اوبه شته. په پورتنۍ بېلګه کې ((منګی)) د ((په او کې)) په مرسته ظرفي حالت غوره کړ. همدارنګه د موقعیت ښودلو لپاره هم په کار وړل کېږي. لکه:

- په ښار کې یم. په امریکا کې یم او ...

"په .... سره"

له ((سره)) سره الیت ښیي. لکه:

- په لور سره یې وربېه.

دلته د ((په او سره)) په مرسته لور اله وګرځېده. خو باید یادونه وکړم، چې ((سره)) غورځېدای هم شي. لکه پورتنۍ بېلګه په داسې بڼه هم ویل/لیکل کېږي: ((په لور یې وربېه.))

"په .... پسې"

له دې ورهاخوا ((په)) له ((پسې)) اوستربل سره هم راځي، چې په دې حالت کې پرله پسې والی ښیي. لکه:

- په تا پسې مې نوبت دی.

یا هم کله ناکله علت ښیي. لکه:

- په احمد پسې مې وژړل.

دلته د ژړا علت څرګندوي. البته داسې هم ویلای شو، چې مفعول ترې څرګند ېږي. ځکه چې دلته "احمد" مفعول دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"په .... پورې"

((په)) له ((پورې)) سره مفعول څرګندوي. لکه:

-په احمد پورې مې وخندل.

یا په پوښتنیز ډول ویلای شو، په چا پورې خاندې؟

"پر"

یو باندینی (استعلایي) سربل دی، چې اړوند اوستربل (باندې) یې زیاتره وخت حذف کېدای هم شي.ددې سربل معادل په انګلیسي ژبه کې (On) دی. ((پر)) په ټوله کې له دوو اوستربلونو ((باندې او سربېره)) سره راځي.

"پر.... باندې"

په دې حالت کې استعلایي حالت ښيي. له استعلایي حالت څخه موخه، پر یو څه د بل څیز بره والی دی. مثلا:

- کمپیوټر پر مېز باندې پروت دی.

د ((پر)) په مرسته اورېدونکی پوهېږي، چې کمپیوټر د مېز له پاسه دی. البته په پورته بېلګه کې اکثرا ((باندې)) حذفېږي. په عام ډول داسې ویل کېږي: (کمپیوټر پر مېز پروت دی.)) کله ناکله له باندې سره استعلایي حالت نه ښيي. لکه:

-پر وخت راشه!

په پورتنۍ جمله کې بره والی نه ښيي، بلکې ټینګار څرګندوي.

"پر.... سربېره"

له ((سربېره)) سره اضافت (زیاتونه) کېږي. مثلا: پر خوراک سربېره څښاک هم کوي. له جملې معلومېږي، چې خوراک معمول دی. خو څښاک هم ورسره اضافه کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"د"

د ویبکو په برخه کې مو ((د)) د اضافت ویبکی یاد کړ. خو دلته به یې د یو سربل په توګه وپېژنو. دا یو ډېر پېښنی اضافي یا ملکي سربل دی. له (غوندې، لپاره، کره، له پاسه، له مخې) سره راځي. کله ناکله پرته له اوستربله هم کارېږي.

"د..... صفر"

په دې حالت کې چې اوستربل ورسره مل نه وي، یو نصیحت او یا عادي وینا کېږي. لکه: د میلمه درناوی پکار دی. همداسې ورته نورې بېلګې موندلای شو.

"د..... له پاسه"

که "د" له "له پاسه" سره راشي،نو بره والی (استعلا) ښیي. لکه:

- د مېز له پاسه پروت.

هېره دې نه وي، چې اکثره وخت ددې ((د)) پر ځای له (پر) څخه استفاده کېږي. داسې ویل کېږي: پر مېز پروت دی.

"د .... له مخې"

په دې حالت کې اکثراً وخت څرګندېږي. لکه: د ورځې له مخې خوب کوم. یا د منډې له مخې راشه! (سم د لاسه راشه!). کله ناکله د علت او دلیل راوړلو لپاره هم کارېږي. لکه: وایو، د قانون له مخې ملامت یې. (د قانون پر بنسټ ملامت یې)

"د .... کره"

کله چې ((د)) سربل له ((کره)) اوستربل سره سره یو ځای راشي، نو په دې حالت کې کوربه ترې څرګندېږي. لکه:

د احمد کره یم.

له پورتنۍ جملې موخه دا ده، چې احمد کوربه دی. یعنې د احمد په کور کې یم.

"د .... غوندې"

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حالت کې ورته والی څرګندوی. لکه: د احمد غونډې تکړه دی. کله ناکله د مثال راوړلو لپاره هم کاروو. مثلا، د بلال غونډې لایق انسان مې نه دی لیدلی. یا وایو، د مزدور غونډې یې وګټه او د خان غونډې یې وخوره!

((د ..... لپاره))

له ((لپاره)) سره د اړوند څیز/پدیدې په اړه وضاحت او خبرې کولو لپاره کارېږي. مثلا:

- د چکر لپاره ښه موسم پسرلی دی.

یا،

- د چکر لپاره وخت نشته.

"تر"

دا تقریبا د ((پر)) معکوسه مانا ښندي. لکه: پر مېز باندې، خو که ((تر)) راشي نو حتما به يې په مقابل کې ((لاندې)) راځي. لکه: تر مېز لاندې. خو یوازې له دې سره هم نه راځي. له (پورې، وروسته، څخه، پرته، دننه، د باندې) اوستربلونو سره هم راځي. چې په هر یوه کې یې دنده لږ او ډېر توپیر پیدا کوي. هر یو به یې بېل-بېل شرحه شي.

" تر .... لاندې"

دا سربل او اوستربل په ګډه د یو څه لاندې والی ښیي. لکه:

- د ریاضي کتاب تر مېز لاندې پروت دی.

د ((تر)) په مرسته مخاطب پوه شو، چې کتاب باید تر مېز لاندې وګوري.

" تر .... وروسته"

د یو کس یا حالت وروسته والی یا نوبت ښیي. لکه:

- تر احمد وروسته ته لاړ شه!

ځینې وختونه د فعل یا عمل د ترسره کولو وخت ښیي. لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ تر غرمې وروسته کور ته ځم.

" تر .... څخه، نه، ه"

د یو کس یا څیز ارزښت له بل څخه لوړ ښودلو لپاره کارول کېږي. لکه:

ـ تر تا څخه ثریا تکړه ده. مروجه بڼه یې داسې ده: ((تر تا ثریا تکړه ده.)) یعنې ((څخه)) ځنې حذف کېږي. یا وایو:

ـ تر ځوزه ګل ښه دی.

" تر .... باندې"

ددې دواړو په مرسته ځای او موقعیت څرګندېږي. لکه:

ـ تر کور د باندې ولاړ دی.

" له"

دا سربل په اصل کې د نوم منشایي حالت او د ملګرتیا جاج ښودلو لپاره کارول کېږي. همدارنګه که له ((وروسته)) اوستربل سره راشي مهالي قید جوړوي. دا سربل له ((سره، پرته، راهیسې، په هیسې، وروسته، سره ـ سره او څخه) سره کارېږي. د لاوضاحت لپاره به یې په هر یوه بېل ـ بېل لنډې خبرې ولرو.

"له .... سره"

دوه کسه یا څیزونه سره ملګري کوي: لکه:

ـ له احمد سره ځم.

ـ له کتابچې سره قلم هم ضروري وي.

په دواړو بېلګو کې د سربل او اوستربل په مرسته څیزونه او کسان سره ملګري شوي دي.

"له ..... سره ـ سره"

دا سربل او اوستربل د یو غیر عادي کار ښودنه کوي. لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

-له ناروغۍ سره سره ښوونځي ته لاړم. عادي کار خو دا دی، چې باید د ناروغۍ په ورځ رخصت وشي، مګر دلته دا عادي توب مات شوی.

"له ...... په هیسې"

په راتلونکي کې د یوه کار د ترسره کولو په اړه خبر ورکوي. لکه:

-له سبا په هیسې جومات ته ځم.

همدارنګه د خپل وروستي ځای او وروستي ملاقات ښودلو لپاره کارول کېږي. لکه:

-له پېښوره په هیسې نه یم تللی. / (له پېښور ورهاخوا نه یم تللی.)

-له تېر کال په هیسې مې نه دی لیدلی.

"له .... راهیسې"

د یوه کار وروستي وخت او یا هم د پیل وخت څرګندولو لپاره استعمالېږي. لکه:

-له تېر کال راهیسې ښار ته نه یم تللی.

-له یوې میاشتې راهیسې دلته کار کوم.

که بېلګو ته ځیر شئ، نو وینئ چې په لومړي مثال کې د خپل کار وروستی ځل او وخت ښیي، مګر په دویمه بېلګه کې بیا د کار د پیل وخت څرګندوي.

"له .... پرته"

په یوه کار کې د یو څه یا څیز د اضافه کولو لپاره استعمالېږي. البته دویم اضافه کېدونکی شخص/څیز په اړه مخاطب نه وي خبر. لکه:

-له تا پرته نور ډېر خلک هم راځي.

-له کتاب پرته قلمونه هم په کې دي.

په لومړي مثال کې مخاطب د خپل ځان په اړه خبر وي، چې هلته به ځي. مګر متکلم ورته د نورو کسانو په اړه هم خبر ورکوي. په دویمه بېلګه کې هم مخاطب د لومړي توک (کتاب) په اړه پوهېږي، خو د قلمونو په اړه معلومات نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"له .... وروسته"

د یوې مودې او مهال د څرګندولو لپاره کارول کېږي. لکه:

-له څلورو ورځو وروسته روغ شو.

-له غرمې وروسته کار نه کوم.

په لومړۍ بېلګه کې د ناروغۍ موده څرګندېږي. مګر په دویمه بېلګه کې بیا د وخت او مهال په اړه څرګندونه موجوده ده.

"له .... څخه"

په دې حالت کې مفعول څرګندېږي. لکه:

-له کتابچې څخه مې پاڼه وشکوله.

-له احمد څخه مې پیسې پور کړې.

په پورته بېلګو کې احمد او کتابچه دواړه مفعول دي. البته باید یادونه وکړم، چې په وینا کې اکثره پورتنۍ ((له)) حذفېږي هم. پورته بېلګې په دې ډول هم ویل کېږي:

-کتابچې څخه مې پاڼه وشکوله.

-احمد څخه (نه) مې پیسې پور کړې.

"بې"

که څه هم دا له آره یو مختاړی دی. مګر کله چې له ((له)) سره راشي، نو یو سربل جوړوي. باید ووایم، چې دا سربل یوازې له (څخه، نه، ځنې) سره راځي. چې تقریبا ټوله په یوه معنا دي. په لاندې بېلګه کې یې وضاحت لیدلای شئ.

-بې له اوبو څخه ژوندون ګران دی.

په دې بېلګه د ((څخه)) پر ځای د ((نه او ځنې)) الفاظ هم کارولی شو. کله: بې له اوبو (څخه، نه، ځنې) ژوندون ګران دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"و"

دا يو پخوانى سربل دى، چې له ته اوستربل سره راځي. د (ته) پر ځاى (له او لره) هم کارول کېږي. چې د (ته) په څېر مفهوم افاده کوي. لکه: و تا ته وخت نه لرم. همدا جمله په دې شکل هم ليکل کېږي: (و تا له وخت نه لرم. يا ، و تا لره وخت نه لرم.) بايد يادونه وکړم، چې دا سربل اوس له معياره لويدلى دى.تقريبا نه کارول کېږي.

کولای شو پورتنۍ جمله د (تاله وخت نه لرم.) يا (تا ته وخت نه لرم.) په شکل هم ووايو، چې ((و)) په کې نه دى کارېدلى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سربلونو ځینې ناسمې کارونې

د سربلونو ناسمه کارونه په اکثرو ځایونو کې معنوي بدلون پېښولای شي، نو پر همدې اساس باید جدي پام ورته وشي. که څه هم د ټولو سربلونو او وستربلونو شرحه شوې، خو بیا هم د ځینو ناسم استعمال ته باید اشاره وشي.

"په" او "پر"

دواړه سربلونه دي؛ اکثره خلک یې ناسم کاروي. ددې دواړو په اړه په مخکنیو پاڼو کې ډېرې خبرې شوې دي. خو په لنډه ډول به یې ووایم، چې "په" د ظرفیت او الیت ښودلو لپاره کارول کېږي. لکه:

- په ګیلاس کې اوبه شته.

- په اره یې پرې کړ.

په لومړي مثال کې د "په" په مرسته "ګیلاس" ظرف شو او په دویم کې "اره" اله شوه. نو ویلای شو، چې "په" په لومړۍ بېلګه کې د "ظرفیت" او په دویمه کې د "الیت" دنده ترسره کړه.

خو "پر" بیا استعلایي حالت ښیي، یعنې د بره والي ښودنه کوي. لکه:

- کتاب پر مېز پروت دی.

د "پر" په مرسته موږ مخاطب ته څرګنده کړه، چې کتاب د مېز له پاسه دی، بله خوا مه پسې سر خوږوه.

باید یادونه وکړم، چې د "په" او "پر" ناسمه کارونه، د متکلم/لیکونکي مفهوم بېخي بدل هم کړي. لکه:

- پر پښتو غږېږم.

- په پښتو غږېږم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي مثال مفهوم دا دی، چې د خبرو سوژه (موضوع) مې پښتو ده، د غږېدا ژبه ممکن پښتو، انګليسي، عربي يا بله هره ژبه وي. مګر د دويم مثال موخه دا ده، چې د غږېدا ژبه مې پښتو ده. موضوع معلومه ده، چې پر څه غږېږي.

"له" او "د"

اکثره خلک د "له" پر ځای "د" ليکي. د دواړو کارول خپل ځايونه لري. "له" سربل دی او "د" هم سربل دی او هم د اضافت وييکی (توری). موضوع اوږده ده، خو په لنډ ډول يې ويلای شو، چې د ملکيت په وخت کې "د" وکاورئ. لکه:

-د احمد کتاب.

په پورتني بېلګه کې د "د" په مرسته "کتاب" د "احمد" ملکيت شو. له دې پرته په سربلي حالاتو کې بايد "له" وکارول شي. لکه:

-له احمد سره وغږېدم.

-له احمد څخه مې کتاب واخيست. او ..

په لاندې شکل د پورتنيو جملو ليکل په ګرامري لحاظ ناسم دي.

-د احمد سره وغږېدم.

-د احمد څخه مې کتاب واخيست.

يادونه: ((د)) کله ناکله سربلي حالت هم لري او ملکيت نه ښيي، مثلاً:

- د احمد په شان تکړه شه!

" تر" او "له"

دواړه سربلونه دي. ناسمه کارونه يې په جملو کې معنوي بدلون پېښولای شي. دې دوو بېلګو ته ځير شئ.

-له تا ډېر وېرېږم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ تر تا ډېر وېرېږم.

په لومړۍ بېلګه کې له مخاطب څخه د وېرې خبره کېږي. مثلا یو څوک وايي: له زمري څخه ډېر وېرېږم. هېره دې نه وي، چې ددې جملې اصلي بڼه "له تا (څخه) ډېر وېرېږم." ده. مګر د لنډون په موخه "څخه" ترې حذف شوې. په دویم مثال کې د وېرې کچه مقایسه شوې. یعنې مخاطب ته وايي، چې تر تا ډېر ډارن یم.

"د ـ تر"

دا دواړه هم سربلونه دي. ځینې خلک یې ناسم کاروي. دا چې په مخکینیو پاڼو کې یې شرحه په بشپړ ډول شوې ده، نو له تکرار څخه ډډه کوم. دلته یې د ناسم استعمال یوه بېلګه وړاندې کوم.

ـ د مېز لاندې دی.

ځینې خلک په پورته ډول جملې لیکي، چې د پښتو ګرامر دا حالت نه ایجابوي، سمه بڼه یې په لاندې ډول ده.

ـ کتاب تر مېز لاندې پروت دی.

نو که پورته واړه سربلونه ناسم وکارول شي، لوی معنوي بدلون پېښولای شي، چې باید په لیکنو کې پوره پام ورته وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاړي او وندونه

لکه د نورو ګرامري موضوعاتو د تاړو په برخه کې هم ژبپوهانو بېلابېل نظرونه وړاندې کړي دي. پوهاند صديق الله رښتين په "پښتو ګرامر" کې د تاړو په هکله د "سرينه او پسينه ادوات" تر عنوان لاندې بحث کړی دی؛ نوموړی ليکي: "سرينه او پسينه (لاحقو او سابقو" ادوات هغه دي، چې له نوم يا صفت سره يو ځای کېږي، يوه نوې معنا افاده کوي او د يوې ځانله کلمې بڼه غوره کوي."

څېړونکی سيد محي الدين هاشمي د تاړو په اړه ليکي دا کرښې کاږي: "هغه تړلي يا ناخپلواکې کلمې (مورفيمونه) دي، چې د خپلواکو له سر او پای سره د يو ځای کېدو په نتيجه کې نوې معنا او مفهوم ترلاسه کوي."

که پورته تعريفونو ته ځير شو، نو ډېر څه په کې مشترک دي. کولای شو په تفصيلي ډول ووايو، چې تاړي هغه تړلي (ناخپلواک) مورفيمونه دي، چې خپله ځانګړې معنا نه لري، خو له خپلواکو مورفيمونو سره يو ځايوالي او پيوستون په صورت کې يې معنی او مفهوم څرګندېږي. د دغو تاړو په يوځای کېدو سره چې د آزادو مورفيمونو څخه د مخه يا وروسته په تړلي شکل راځي، کلمې نوي مفهومونه او معناوې پيدا کوي. يعنې د يو تاړي په نښلونې سره يو ازاد مورفيم يا کلمه يوه نوې جوله (شکل) او معنی پيدا کوي، همدارنګه يو مشتق منځ ته راوړي. لکه کور سره چې (نۍ) يو ځای شي (کورنۍ) او که له (کتاب) سره (چه) يو ځای شي (کتابچه) مشتق وييونه ورڅخه جوړېږي.

د تاړو ډولونه

ګرامر ليکونکي د تاړو د ډولونو په برخه کې په يوه خوله نه دي؛ ځينې يې په دوو او ځينې نور يې بيا په درېيو ډولونو وېشي. سيد محی الدين هاشمي په خپل کتاب "د پښتو ژبې لنډ ګرامر" کې د تاړو د ډولونو په اړه ليکي: "تاړي په دوو ډلو (مختاړو، وروستاړو) وېشل کېږي، چې هره ډله يې د خپلو ځانګړنو درلودونکې ده."

پوهاند صديق الله رښتين هم له نوموړي سره هم نظره دی. هغه ليکي: "دغه يو ځای کېدونکي ادوات په دوو سترو ډلو وېشل کېږي."

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ځینې نور ګرامر لیکونکي په دې نظر دي، چې د پښتو ژبې تاړي په دريیو ډلو وېشل کېږي. استاد محبوب شاه محبوب د تاړو په اړه وايي: "تاړي تل ګرامري معنا لري، او په ځانګړي ډول د تصريفېدو قابليت نه لري، تل د خپلواکو مورفيمو سر، منځ او پای پورې نښتي وي او نوې معنا رامنځته کوي.

نو پر همدې اساس ويلای شو، چې د پښتو ژبې تاړي يا وندونه په لومړي سر کې پر دريیو لويو ډلو وېشل کېږي:

۱- مختاړي – (Prefixes)

د مختاړو په پېژندنه کې هم بېلابېل تعريفونه وړاندې شوي دي. پوهاند خويشکی د مختاړو پېژندنه داسې کوي: "هغو تاړو ته ويل کېږي، چې د کلمې په سر پورې نښلي او د نورو تاړو غوندې له نوي شکل او مانا سره نوی مشتق رامنځ ته کوي."

د لا وضاحت لپاره ويلای شو، چې دغه نا خپلواک يا تړلي مورفيم ته په پښتو کې مختاړی، په فارسۍ- دري کې پېشوند، په عربي کې سابقه او په انګلېسي ژبه کې (Prefix) وايي. تل د کلمو يا د خپلواکو مورفيمونو مخې ته پيوست راځي او د هغوی معنی ته بدلون ورکوي. لکه:

۱- محمود يو بې ضرره هلک دہ.

۲- ناپوهي د بېکارۍ سبب کېږي.

۳- جهالت يو بې درمانه رنځ دی.

په ذکر شوو جملو کې د (بې ضرره، ناپوهي، بېکاري، بې درمان) په کلمو کې مختاړي راغلي دي، چې د (بې ضرره) په کلمه کې (بې)، د بېکارۍ په کلمه کې (بې)، د ناپوهۍ په کلمه کې (نا) او د (بې درمانه) په کلمه کې (بې) مختاړي راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې مختاړي په عمومي ډول په درېيو ډلګيو وېشل کېږي.

الف: د نفي او نهي مختاړي

دغو متخاړو په راوړلو سره د کلمې په معنا او شکل دواړو کې تغير رامنځته کېږي. بايد يادونه وکړم، چې دغه مختاړي د فعلونو سر ته راځي او د فعل معنا ته تغير ورکوي.

په لږ ډېر وضاحت سره ويلای شو، چې د دغو مختاړو په نښلولو سره منفي صفات، د فعل امر او نفي جوړېږي. لکه:

اول ـ مه (نهي):

ـ مه پاڅېږه!

ـ مه خوره!

ـ مه کښېنئ!

ـ مه څښه!

ـ مه ګوره!

دويم ـ نه (نفي):

ـ نه کښېني

ـ نه راځي

ـ نه خوري

ب: د مطلقيت مختاړی

په پښتو ژبه کې د مطلقيت مختاړی يوازې "و" دی. کله چې دغه مختاړی له فعلونو سره ونښلي، نو د زمانې له پلوه فعل له استمراري ماضي څخه د مطلق ماضي شکل ته اوړي. په دې برخه کې ډېرې بېلګې موندلای شو. د مثال په توګه يې ځينو ته نغوته کوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

استمراري ماضي	مطلق ماضي
ـ ما مڼه خوړه.	ما مڼه وخوړه.
ـ ما کتاب اخیسته.	ما کتاب واخیست.

که بېلګو ته ځیر شو، نو وینو چې فعل د ((و)) په مرسته له استمرار څخه مطلق ماضي ته اوړي. یعنې هغه فعل چې په تېر مهال کې یې جریان درلود، د ((و)) په زیاتولو سره پای مومي.

ج: کلمه جوړونکي مختاړي

کله چې له کلمو سره دا ډول مختاړي ونښلي، یوه نوې معنا او مشتق جوړوي. لکه: ناروغ. په دې کلمه کې (نا) مختاړی دی. چې د همدې په مرسته له "روغ" څخه "ناروغ" کلمه جوړه شوه.

د کلمه جوړونکو مختاړو شمېر زیات دی. په دې برخه کې له هر مختاړي سره ځینې بېلګې هم وړاندې کوو، ترڅو ګڼ کلمه جوړونکي مختاړي وپېژنئ:

ـ بې: بې عقل، بې شعور او ...

ـ نا: ناروغ، نابلد او ...

ـ هم: هم سفر، هم فکره او ...

ـ کم: کم بخت، کم اصل او ..

ـ بد :بدبخت، بد فکری او ...

ـ یو: یوسری، یو وزری او ..

ـ نیم: نیم منی، نیم کښو او ...

پورته مثالونو ته په کتو ویلای شو، چې په ترتیب سره (نا، هم، کم، بد، یو، نیم) کلمه جوړونکي مختاړي دي. هېره دې نه وي، چې په پښتو ژبه کې ځینې نور کلمه جوړونکي مختاړي هم شته. مګر د موضوع د اختصار او لنډون په موخه یې له راوړلو ډډه کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ - منځتاړي ـ (Infixes)

منځتاړي هغه ګردانېدونکي مورفيمونه دي، چې دوه نا مقيد (خپلواک) مورفيمونه سره نښلوي او يا هم د ريښې په منځ کې ځای پيدا کوي. په پايله کې يې يوه نوې معنا او يو نوی جوړښت لاسته راځي.

په پښتو ژبه کې زياتره منځتاړي د (ا ـ الف، ما ، نا) په شکل ښکاره کېږي. لکه: زړه نا زړه، شور ماشور، بېلابېل. په دې بېلګو کې "نا، ما، ا" منځتاړي دي، چې په مرسته يې نوي جوړښتونه او معناوې منځته راغلي دي.

۳- وروستاړي ـ (Suffixes)

هغه وندونه يا تاړي دي، چې د کلمو په پای پورې نښلول کېږي او نوي مشتقونه جوړوي. په داسې ډول چې مانا او شکل يې له بنسټيزې کلمې او مورفيم سره فرق کوي.

د بېلګې په توګه ويلای شو د "کليوال" په کلمه کې د "کلي" له کلمې سره د "وال" ورستاړی يو ځای شوی او يو نوی جوړښت يې رامنځته کړی دی، چې هم يې معنا او هم يې شکل توپير وکړ. په شکلي لحاظ له ((کلي))، ((کليوال)) جوړ شو. او معنا يې هم له ((کلي)) چې پر ځای دلالت کوي، ((کليوال)) ته واوښت، چې شخص ترې ښکاره کېږي. په پښتو ژبه کې وروستاړي په دوو ډلو وېشل کېږي.

۱- صرفي وروستاړي

۲ـ کلمه جوړونکي وروستاړي

لومړی ـ صرفي وروستاړي

صرفي وروستاړي هم پر دوو نورو برخو وېشل کېږي: فاعلي او مفعولي وروستاړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـ فاعلي وروستاړي: په پښتو ژبه کې په اوس مهال کې ټول فعلونه د جملې لومړي عنصر ته ګردانېږي، چې په دې توګه پنځه ورستاړي لاسته راځي. په لاندې بېلګو کې يې ليدلای شئ!

١- زه پاڅېږم

٢. ته پاڅېږې

٣. موږ پاڅېږو

۴. تاسې پاڅېږئ

۵. هغوی پاڅېږي

پورتنيو مثالونو ته په کتو سره پنځه فاعلي وروستاړي (ام am، ې e، و u، ئ ay او ي i) لاسته راځي. خو د درېيم شخص په مورد کې په تېر مهال کې چې په جمله کې لازمي فعل وي؛ فاعلي وروستاړي د عدد او جنس څرګندونه هم کوي.

په لاندې بېلګو کې يې فاعلي وروستاړي ليدلای شئ.

مفرد	جمع
دی کابل ته لاړه. (a)	دوی کابل ته لاړل (al)
دا کابل ته لاړله. (lα)	دوی کابل ته لاړلې (ale)
دا کتابل ته لاړه.(α)	دوی کابل ته لاړې. (e)

ب ـ مفعولي وروستاړي: ښاغلي ش ک پېښوري په خپل کتاب د "پښتو ګرامر په خپله بڼه کې" داسې ليکي: "متعدي تېر مهال په پښتو کې د مفعول له مخې تصريفېږي، ځکه دې حالت د نوم په کړون کې هم ستونزه رامنځ ته کړې."

څرنګه چې معتدي فعل په تېر مهال کې د جملې د مفعول سره مطابقت ښيي، نو وروستاړي د تېر مهال لازمي فعل په ډول راځي. لکه پورته عنوان کې چې مو وويل. په دې معنی چې د تېر مهال لازمي فعل په بېلګو کې روستاړي د فاعل له لوري تصريف شوي، يعنې فعلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاتمې چې د فاعل له پاره ګردان شوې وې. داسې چې د لومړي او دويم شخص په مورد کې د اوسمهال او تېرمهال روستاړي يو ډول د (ام am، و u، ې e، ئ ay) په بڼه راځي، خو د درېيم شخص په مورد کې روستاړي د (ه - a، ال ـ al، ه ـ lα،لې ـ le) په بڼه راځي.

که چېرې مفعول لومړی شخص مفرد مذکر وي او که مؤنث، نو روستاړی د (ام ـ am) په شکل راځي. که مفعول جمع مذکر وي او که مؤنث، نو روستاړی د (و ـ u) په بڼه راځي. همدا راز که چېرې مفعول دويم شخص مذکر وي او که مؤنث، روستاړی د (ې ـ e) په شکل راځي. که مفعول دويم شخص جمع مذکر وي او که مؤنث، روستاړی د (ئ ـ ay) په بڼه واقع کېږي، خو د درېيم شخص په مورد کې که مفعول مفرد مذکر وي؟،روستاړی د / ه ـ a/ زورکي په بڼه او که مفعول مفرد مونث وي، نو روستاړی د / ه ـ α/ په بڼه څرګندېږي. همدارنګه که مفعول جمع مذکر وي د / ال ـ al/ په بڼه که مفعول جمع مونث وي، نو روستاړی د / لې ـ le/ په بڼه ظاهرېږي.

په تېر مهال کې د مفعول له پاره روستاړي په لاندې ډول ظاهرېږي:

احمد زه ووهلم/ام am	احمد موږ ووهلو/ و/ u
احمد ته ووهلې/ ې e	احمد تاسې ووهلئ/ ئ ay
احمد دی وواهه/ ه ـ a	احمد دوی (جمع مذکر) ووهل/ al
احمد دا ووهله/ له ـ lα	احمد دوی (جمع مونث) ووهلې/le

ښاغلي پوهاند دکتور مجاور احمد زيار په "پښتو پښويه" کې د فعل په بحث کې د وګړي يا شخص تر عنوان لاندې داسې ليکلي دي: "چې کړند يا کړی لومړی وګړی (متکلم) دی، دويم وګړی (مخاطب)، يا درېيم وګړی (غايب) دی ـ د وګړي نښه چې له آره وګړيزه پايله بلل کېږي او په ترخ کې د ګڼې او نورې استازي هم کوي، د کړ وروستي برخه جوړوي، لکه: (ام) او (و) په راغلم او راغلو، راځم او راځو .... کې."

يوه ډېره مهمه مسئله په دې برخه کې د جمع وروستاړي دي. اکثرو ګرامر ليکونکو دغه برخه ښخې له پامه غورځولې. د مورفولوژۍ پر ځای يې د فونولوژۍ په برخه کې پرې بحث او خبرې کړې دي. مګر زه فکر کوم، چې د نومونو د جمع وروستاړي (آن، ونه، ي او ...) دې هم دلته د وروستاړو په برخه کې وڅېړل شي. د کلمو د پای غبرګه کتو د جمع وروستاړي اضافه کېږي. ښه ده، چې يو لنډ مرور پرې وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱. هغه نومونه چې په (ا) غږ پای ته رسېدلي وي، مذکر يې په (ګان) او مونث يې په (ګانې او وې) وروستاړو په راوړلو جمع کېږي. لکه:

مفرد (يوګړی)	جمع (ډېر ګړی)
کاکا	کاکاګان
ماما	ماماګان
نيا	نياګانې/نياوې
انا	اناګانې/اناوې

مګر ځينې نومونونه بيا (يان) په وروستاړي سره هم جمع کېږي. لکه:

مفرد	جمع
ملا	ملايان

۲. هغه نومونه چې په (زور ـ ه) غږ پای مومي، د (ې) وروستاړي په راوړلو سره په ډېر ګړي اوړي. لکه:

مفرد	جمع
ونه	ونې
تخته	تختې
لښته	لښتې
کتابچه	کتابچې

۳. هغه نومونه چې په (زورکي ـ ه) غږ پای ته رسېدلي کلمې د (آن او ونه) په وروستاړو سره جمع کېږي. لکه:

مفرد	جمع
لېوه	لېوان
تره	ترونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زړه	زړونه

۴. په اوږد (و ـ o) سره پای ته رسېدلي نومونه د (ګانې) وروستاړي په راوړلو سره په ډېرګړي اوړي. لکه:

مفرد	جمع
زانګو	زانګوګانې
بېزو	بېزوګانې
پیشو	پېشوګانې
ورشو	ورشوګانې

۵. په څرګند واو (و ـ u) پای ته رسېدلي نومونه د (ګان) په وروستاړي سره له مفرد حالت څخه جمع ته اوړي. لکه:

مفرد	جمع
تالو	تالوګان
باړخو	باړخوګان

۶. که کلمې په اوږده (ې) غږ پای ته رسېدولي نو، په (ګانې او انې) جمع کېږي. لکه

مفر	جمع
ادې	ادې ګانې
خواښې	خواښیانې/خواښې ګانې

۷. پرته له معنوي مونثاتو (خور ـ لور او ...) نور په کانسونټ غږونو پای ته رسېدلي نومونه د (آن او ونه) په ورستاړو سره جمع کېږي. لکه:

مفرد	جمع
دېوال	دېوالونه
اوبښ	اوبښان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸. په (ی ـ ay) او (و ـ aw) دفتانګ غږونو پای ته رسېدلي نومونه د (ګانې) او (وې) وروستاړي په راوړلو سره ډېرګړی کېږي. لکه:

جمع	مفرد
ښپلۍ ګانې	ښپلۍ
کړکۍ ګانې	کړکۍ
کټوې	کټو

۹. په په نرمه (ی) پای ته رسېدلي نومونه د ځرګندې (ي) په ورستاړي سره جمع کېږي. لکه:

جمع	مفرد
سړي	سړی
منګي	منګی
لرګي	لرګی
ځلمي	ځلمی

دويم ـ کلمه جوړونکي وروستاړي

دا هغه وروستاړي دي، چې له کلمو سره د یو ځای کېدو په صورت کې نوې کلمې جوړوي. په پښتو ژبه کې د کلمه جوړونکو وروستاړو بېلګې ډېرې دي. دلته به يې يوازې له ځينو يادونه وشي.

الف ـ د نسبت وروستاړي: چې يو نوم، قام، ځای، زمان، جنس او نورو ته نسبت ورکوي او په لاندې ډول دي:

وال ـ لکه:

ـ پوهنوال

ـ ښارنوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

-پکتیاوال
-لیکوال
-بانډه وال

خېل-لکه:
-کړو خېل
-بابکرخېل
-سلیمان خېل
-اتمان خېل
-جبارخېل

زی-لکه:
-احمدزی
-اڅکزی
-مندوزی
-محمدزی

نی-لکه:
-ننني
-اوسنی
-خندنی
-مازیګرنی
ین-لکه:
-خاورین
-پرتمین
-وریښمین
ییز-لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

-چره ییز

-سیمه ییز

-ګوله ییز

ب-د مکان او زمان وروستاړي: د مکان او زمان ورستاړي په مختلفو مواردو کې کارېږي، که زماني وروستاړی له داسې خپلواک مورفیم سره وکارول شي، چې وخت ترې څرګند شي زماني ورستاړی یې بولو. لکه:

-پرونی

-ننني

-سباني او داسې نور ...

ج - تصغیري وروستاړی: چې د اسم په کوچنیتوب او وړوکوالي دلالت وکړي. البته دغه وړوکوالی د مینې، تمسخر او ربښتوني وړوکوالې په خاطر وي. لکه:

-کتابګوټی

-کوچنوټی

-تورک

-غوټکی

په دې بېلګو کې د (ګوټی، ټی، ک، کی) تصغیري وروستاړي دي.

د - فعلي ورستاړي: چې د هغه په نښلولو سره فاعلي او مفعولي صفات جوړېږي. لکه:

ګر-لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

-ختګر

-بزګر

-کرګر

-زرګر

ندوی-لکه:

-ساتندوی

-پوهندوی

-ګټندوی

ګړی-لکه:

-ژرنده ګړی

-منځګړی

کښ-لکه:

-زیار کښ

-سرکښ

ونکی-لکه:

-وهونکی

-تلونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ ماتېدونکی

ـ غورځېدونکی

هـ ـ د صوت وروستاړي: چې د يوه غږ (صوت) نمايندګي وکړي. لکه:

ـ تکهار

ـ غږها

ـ پشکی

په دې بېلګو کې (هار، ها او کی) صوتي وروستاړي دي.

يادونه: زما دا ليکنه کوم بل چا د اصلاح په موخه نه ده لوستې او انسان ته خپل عيب سم نه معلومېږي؛ نو که تاسو کومه ستونزه، غلطي او نيمګړتيا وينئ پخپل لطف په لاندې برېښناليک په تماس کې شئ.

r.muqamzai@gmail.com

له وړاندې مننه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه

۱. اکرام، بشرى. (۲۰۱۸م)، ژبپوهنه. پېښور: پښتو اکېډمي، پېښور یونیورسیټي.

۲. پېښوری، ش ک. (۱۳۹۱ل)، د پښتو ګرامر (پخپله ښه کړې). دانش خپرندویه ټولنه.

۳. تړی، حبیب الله. (۱۳۸۹ل). نوې ژبپوهنه او ژبني مسایل. خپرندوی: د ختیزې سیمې لیکوالو او ژورنالیستانو خپلواکه ټولنه.

۴. چمتو، محمد قسیم. (۱۳۹۸ل)، تشریحي ژبپوهنه. کابل: جهان دانش خپرندویه ټولنه.

۵. ځولیزی، محمد عثمان. (۱۳۹۹ل)، عمومي ژبپوهنه. کابل: جهان دانش خپرندویه ټولنه.

۶. حسام، علاوالدین. (۱۳۹۸ل). ویيپوهنه. جلال آباد: هاشمي خپرندویه ټولنه.

۷. خوېشکی، محمد صابر. (۱۳۹۷ل)، پښتو معاصر ګرامر. کابل: جهان دانش خپرندویه ټولنه.

۸. خوېشکی، محمد صابر. (۱۳۹۸ل)، پښتو غږپوهنه او ویيپوهنه. جلال آباد: ختیځ خپرندویه ټولنه.

۹. رښتین، صدیق الله. (۱۳۷۲ل)، پښتو ګرامر (ژباړن – سید محی الدین هاشمي). پېښور: یونیورسټي بُک ایجنسي.

۱۰. رښتین، صدیق الله. (۱۳۹۳ل)، ژبښودنه (پښتو ګرامر). جلال آباد: ګودر کتاب پلورنځی.

۱۱. زیار، مجاور احمد. (۱۳۸۴ل)، پښتو پښویه. دانش خپرندویه ټولنه.

۱۲. شاکر، نور احمد. (۱۳۵۰ل). ژبنۍ څېړنې. د وړمې مجلې د لومړۍ او دویمې ګڼې په بدل چاپ شوی دی.

۱۳. غضنفر، اسدالله. (۱۳۹۷)، د نثر لیکلو هنر. جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه.

۱۴. غضنفر، اسدالله. (۱۳۹۸)، څراغ. جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه.

۱۵. غوربندی، میراجان. (۱۳۹۹ل)، تاریخي او مقایسوي ژبپوهنه (دویم چاپ). کابل: نویسا خپرندویه ټولنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۶. فهیم، سیلۍ. (۱۳۹۶ل). د ژبپوهنې بنسټونه (درسي لکچرنوټ). ننګرهار پوهنتون، ادبیاتو پوهنځی.

۱۷. محبوب، محبوب شاه. (۱۳۹۸ل)، پښتو ژبدود. جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه.

۱۸. مرهون، محمود. (۱۳۹۴ل)، د ژبپوهنې بنسټونه. کابل: کائنات څېړنیز او د ژباړې مرکز.

۱۹. هاشمي، سید محی الدین. (۱۳۸۳ل)، د پښتو ژبې لنډ ګرامر. خپرونکی: اریک د ګرځنده کتابتونونو اداره.

۲۰. همکار، محمد ابراهیم. (۱۳۹۸ل)، لیکوالي. جلال آباد: همکار خپرندویه ټولنه.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library